

Škorvanková, Eva

Presadzovanie juhoslovanskej identity vo vyučovaní dejepisu v medzivojnovom období

Porta Balkanica. 2018, vol. 10, iss. 1-2, pp. [40]-57

ISSN 1804-2449 (print); ISSN 2570-5946 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138945>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PRESADZOVANIE JUHOSLOVANSKEJ IDENTITY VO VYUČOVANÍ DEJEPISU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Eva Škorvanková

Vznik Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov v roku 1918 si vyžadoval urýchlenú integráciu jednotlivých historických regiónov a ich unifikáciu (Pirjevec 2000: 11–28). Pred rokom 1914 existovalo na územiach, ktoré sa stali po roku 1918 súčasťou kráľovstva, sedem rôznych školských systémov a platilo (až do prijatia jednotného školského zákona v roku 1929) 37 rôznych právnych noriem.* Proces unifikácie školského systému bol komplikovaný aj kvôli politickej nestabilite a častým výmenám vlád v krajine. Nastolenie diktatúry kráľom Alexandrom Karadjordjevičom v januári 1929 umožnilo presadenie unifikácie autoritatívnym zásahom z centra. Práve vzdelávanie a unifikované školstvo bolo považované za efektívny prostriedok presadzovania juhoslovanskej národnej jednoty v duchu štátneho unitarizmu. Vzdelávaním sa zo Srbov, Chorvátov a Slovincov, ktorí žili storočia oddelene v odlišných spoločenských a politických pomeroch, mal stať nový typ Juhoslovanov. Školstvo sa tak stalo dôležitým nositeľom *juhoslovanského nacionálneho ducha*.

Ideologické pôsobenie školstva

Význam a dôležitosť školstva pre ideologické pôsobenie štátu je predmetom mnohých analýz a výskumov.¹ Štát má totiž moc a mechanizmy

vytvárať a formovať prostredníctvom škôl u občanov kategórie myslenia, ktoré sú potom spontánne uplatňované v každodennej praxi (Bourdieu 1998: 69). Školy súčasne patria k jedným z najdôležitejších socializačných činiteľov (Giddens 1996: 78–80). Modernistické koncepcie národa a nacionalizmu, ktoré predpokladajú, že národ a nacionalizmus súvisia s procesom modernizácie a vznikli

* Pokrajinski zakoni za narodne škole (koji su danas na snazi) [Krajinské zákony pre národné školy (ktoré sú dnes v platnosti)]. Archív Juhoslávie [Arhiv Jugoslavije] (ďalej AJ) Belehrad, fond č. 66 Ministerstvo školstva [fond Ministerstva prosvete] (ďalej f. MŠ), k. 1280, zložka č. 1524.

¹ Bližšie viď Althusser, L. (1994) Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes toward an Investigation). In S. Žižek (Ed.) Mapping Ideology. London; New York: Verso, s. 110–140. Bourdieu, P. (1998) Teorie jednání. Praha: Karolinum.

Findor, A. (2000) Národná identita ako naratívna konštrukcia. Sociológia, roč. 32, č. 1, s. 57–79. Findor, A. (2002) (De) Constructing Slovak National Mythology. Sociológia, roč. 34, č. 3, s. 195–208.

v modernom období ľudských dejín, venujú veľkú pozornosť vzdelávaniu a školstvu, ktoré považujú za jeden z najdôležitejších predpokladov vzniku moderného národa (Hobsbawm 1992: 1–11). Univerzálne, štandardizované a masové verejné vzdelávanie umožňuje štátu realizovať spoločné, štandardizované princípy videnia a triedenia. Škola (špeciálne prostredníctvom vyučovania dejín a dejín literatúry) presadzuje medzi občanmi dominantnú kultúru, ktorá sa reprodukuje ako legitímna „*národná kultúra*“ (Bourdieu 1998: 80).

Nadväzujúc na prácu Benedicta Andersona (Anderson 1991: 6) považujem etnické skupiny za konštrukty, resp. predstavy. Anderson definoval národy ako komunity existujúce v predstavách („*imagined communities*“) (Anderson 1991: 6). Národ možno charakterizovať ako predstavu o komunite ľudí, ktorí patria do istej skupiny (pričom príslušnosť ku skupine sa určuje na základe určitých kritérií), predstavu o teritóriu, ktoré tejto skupine prináleží (predstava o priestore), predstavu o kontinuite v existencii tohto celku – ako vieru, že tento celok bol vytvorený v dávnych časoch, čo najhlbšie v minulosti a kontinuálnej existencii dodnes (viera v pretrvávanie istého konkrétneho celku). V nacionalistickom diskurze je predstava národa (kontinuálne existujúceho) postavená na metafore príbuzenstva (Hobsbawm 1972: 387). Príslušníci národa sú identifikovaní ako bratia, ktorých prepája puto krvi alebo rasy. Práve krv je dôležitým biologickým putom, v ktorom sa prenáša, dedí príslušnosť k istému národu z generácie na generáciu.² K ďalším atribútom národa patrí spoločný domov, podobné duševné a fyzické vlastnosti, spoloční predkovia a spoločný jazyk, neprístupní nečlenom národa. Učebnice, ktoré boli publikované v 19. storočí, ale aj v medzivojnovom období prezentujú obraz³ národa ako pokrvného spoločenstva a tým reflektujú v tom období populárnu rasovú teóriu, ktorá sa uplatňovala v rasovej antropológii 19. storočia

² Krv bola považovaná za nositeľku genetickej informácie až do obdobia po skončení druhej svetovej vojny, do objavu DNA a dôkazoch o prenose genetickej informácie práve prostredníctvom deoxyribonukleovej kyseliny v rokoch 1944–1957.

³ Vo svojej práci používam termín obraz, ktorý považujem za vhodnejší ako pojem „stereotyp“. Podľa Krekovičová, E. (2001) Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viednych odborů. Brno: Etnologický ústav Akademie věd ČR v Brně, s. 17–36.

(Konstantinidou 2001: 319). Kolektívna identita je založená na spoločnej historickej pamäti, alebo lepšie reprezentácii. Historická „*kolektívna reprezentácia*“⁴ pomáha (umožňuje) diferencovať určitú skupinu od inej, stavia skupinovú identitu na povedomí spoločnej tradície a popri tom zároveň posilňuje solidaritu a lojalitu medzi členmi skupiny. Kolektívna reprezentácia (pamäť) a skupinová identita sú tak úzko prepojené. Etnické skupiny a národy boli preto definované ako „*spomienkové skupiny*“ (Weber 1985: 238). V tejto súvislosti je potrebné zmieniť sa o probléme definície pojmu juhoslovanstvo. Napriek tomu, že neexistuje jednoznačná definícia, o zhrnutie rôznych konceptov juhoslovanstva a súčasne o typológiu srbského a chorvátskeho nacionalizmu sa vo svojej práci pokúsil Wolf Dietrich Behschnitt (1980). V kontexte medzivojrovej Juhoslávie som sa priklonila k všeobecnej definícii pojmu juhoslovanstvo, ktoré chápem široko ako všeobecnú predstavu jednoty Srbov, Chorvátov a Slovincov.⁵

Vyučovanie dejepisu a formovanie národnej identity

História sa v porovnaní s ktorýmkoľvek iným vyučovacím predmetom dá najvhodnejšie využiť pre ideologické účely. Pre tento dôvod sa žiaden štát nemieni vzdať kontroly nad vyučovaním histórie, ktorá sa prejavuje schvaľovaním učebných osnov i učebníc. Vyučovanie dejepisu prináša žiakom obrazy minulosti, ktoré o ich vlastnej a súčasnej histórii rozširujú vládnuce elity, vládnuce politické strany a štáty, národné a cirkevné inštitúcie podľa svojich vypracovaných metód a inštrumen-

⁴ Bližšie k téme kolektívnych reprezentácií viď Findor, A. (2011) Začiatky národných dejín. Bratislava: Kalligram, s. 32–38.

⁵ Moslimské slovanské obyvateľstvo Bosny a Hercegoviny bolo považované za islamizovaných Srbov, eventuálne islamizovaných Chorvátov.

Mgr. Eva Škorvanková, PhD. (1976)

Pôsobí ako odborný asistent na Katedre všeobecných dejín Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Venuje sa dejinám Balkánu v 19. a 20. storočí, slovenskej menšine v dnešnej Vojvodine (Srbsko) a česko-slovensko-srbským vzťahom v 20. storočí.

skorvankovaeva@gmail.com

to (Vodopivec 1989: 1258). Obraz minulosti má silný vplyv na národné povedomie, na povedomie/formovanie národnej spolupatričnosti, kontinuity a solidarity (Hahn 1995: 201). Inštrukcie vládnucej elity nabádali autorov (učebníc), aby žiakov všetkých ročníkov viedli k pozitívnemu vzťahu k vlastnému národu a k vlasteneckému cíteniu (Němec 2004: 15–19). Viacerí autori poukazujú na fakt, že najmä v učebniciach pre základné školy je ideologická štruktúra ich obsahu výraznejšia, tieto učebnice podliehali a podliehajú výraznejšie rôznym ideologickým vplyvom (Rozman 1989: 1241, 1243). Pre ideologické pôsobenie vo vyučovaní dejepisu je dôležitý špeciálny spôsob hodnotenia javov z minulosti. Školské dejepisné učivo nie je len jednoduchou redukciami historiografického vedeckého materiálu, lebo obsahuje aj niektoré štruktúrne elementy, ktoré nemajú s vedou nič spoločného. Pri príprave nových učebníc sa potom nanovo definujú kritériá selekcie historiografického materiálu, ktorý bol vedecky spracovaný. Školský dejepis, ktorý často v závislosti od politického vývoja zámerne niektoré historické udalosti zamlčuje a iným naopak prikladá veľký význam, býva veľmi príkladne porovnávaný ku kameňolomu, z ktorého sa podľa potreby vyberajú vhodné kusy kamienkov (Němec 2004: 15). Ideologická interpretácia sa potom realizuje dvoma spôsobmi: selekciou historiografického materiálu, keď niektorým historickým udalostiam pripisuje neprimeraný význam, druhé udalosti úplne obíde a predstavovanou podobou (obrazom) informácie, ktorú prináša školský dejepis (Rozman 1997: 284).

V medzivojnové Juhoslávii učebnice vychádzali pod dozorom ministerstva školstva na voľnom trhu. V obehu tak bolo súčasne niekoľko školských učebníc pre jeden vyučovací predmet. O vydávaní a obsahu učebníc rozhodovalo na návrh Hlavnej vzdelávacej rady ministerstvo školstva⁶ (Mayer 1995: 64). Učebnice sa predkladali na schválenie a odsúhlasenie Hlavnej vzdelávacej rade, ktorá dohliadala na to, aby zodpovedali „*nacionálnej a štátnej potrebe*“ (Dimić 1996: 224), aby mali juhoslovanský charakter a zodpovedali požiadavkám štátnej školskej politiky. Rukopisy učebníc

⁶ Hlavná vzdelávacia rada (Glavni prosvetni savet – GPS) vznikla v roku 1880 ako poradný orgán ministerstva školstva. Po vytvorení spoločného štátu pracovala GPS na vydávaní učebných plánov a programov, schvaľovala učebnice a vyučovacie prostriedky a literatúru určenú žiakom a učiteľom (Tešić 1980: 88).

boli predložené na hodnotenie trom odborníkom s učiteľskou praxou.⁷

Pre učebnice z medzivojnového obdobia bolo typické vyzdvihovanie historických osobností. Rozprávanie minulosti predstavovali najmä osudy dobrých alebo zlých panovníkov, vojvodcov, bojovníkov a hrdinov. Učebnice tak dostali silné výchovno-morálne komponenty. Osobnosti totiž v príbehoch vystupovali ako ideálne vzory, ktoré mali žiakov inšpirovať v ich vlastnom živote.

Mechanizmy a prvky utvárania juhoslovanského historického povedomia

Prostredníctvom škôl štát sprostredkováva žiakom predstavu národa a zároveň im vstupuje odanosť národu a štátu. Keďže kolektívna identita je založená a posilňovaná spoločnou historickou reprezentáciou, je dejepis najdôležitejším a najvhodnejším vyučovacím predmetom pre reprodukovanie kolektívnej historickej reprezentácie (pamäte). Pri textovej analýze učebníc som sa preto sústredila na najvýznamnejšie mechanizmy a prvky budovania spoločného juhoslovanského historického povedomia, a tým aj spoločnej juhoslovanskej identity:

- sprostredkovanie spôsobu etnickej kategorizácie (definovaním základných pojmov ako národ, domovina a obsahu kategórie Juhoslovan), čím napomáhali vymedzovaniu skupiny my a skupiny oni/druhí

- konštrukcia štátnej kontinuity Juhoslovanov, rozprávaním príbehu spoločnej juhoslovanskej minulosti od spoločnej slovanskej domoviny k zjednoteniu do spoločného štátu po skončení svetovej vojny v podobe kontinuálne existujúcej štátnosti s prerušením po príchode Osmanov (Turkov), ale s nepretržitým zápasom o jej obnovenie, pričom súčasťou príbehu sú aj neprerušené kontakty medzi Srbmi, Chorvátmi a Slovincami a ich spoločný alebo rovnaký osud v období, kedy bola štátnosť prerušená alebo utlmená

- vymedzenie (prirodzeného) teritória juhoslovanskej identity, stanovenie všetkých historických kritérií a argumentov pre identifikovanie určitých území ako juhoslovanských (srbských, chorvátskych a slovinských) a ich obyvateľov ako Juhoslovanov (Srbov, Chorvátov a Slovincov) a ich

⁷ Celý schvaľovací proces môžeme rekonštruovať na základe zachovaných archívnych dokumentov vo fonde Ministerstva školstva v Archíve Juhoslávie (Belehrad).

správnú, jedínú možnú a spravodlivú príslušnosť ku Kráľovstvu Srbov, Chorvátov a Slovincov

- zdôrazňovanie spoločného a obchádzanie všetkého, čo rozdeľovalo Srbov, Chorvátov a Slovincov, alebo čo bolo predmetom ich vzájomných konfliktov, propagovanie a presadzovanie náboženskej tolerancie medzi žiakmi ako nevyhnutnej stratégie na zabezpečenie štátnej integrity

- kategorizácia a vytváranie etnického obrazu seba a druhých, konštruovanie spoločného nepriateľa v Turkoch, Nemcoch alebo Rakúšanoch a Maďaroch, ako aj konštruovanie spoločného utrpenia a spoločného zápasu proti týmto nepriateľom, zmeny v bilaterálnych vzťahoch so susednými štátmi a ich odzrkadlenie v zmenenom obraze druhých (obraze nepriateľa)

- popularizovanie a oslava vládnuceho rodu Karadjordjevičovcov ako ideálnych panovníkov, obetavých, rozhodných, vojensky zdatných, ktorí sa najvýraznejšie zasadili za zjednotenie všetkých Juhoslovanov (ako protiklad obraz konkurenčného rodu Obrenovićovcov)

- kráľovič Marko ako symbol juhoslovanstva, prepojenie legendy o vzkriesení Marka s vládnucim rodom Karadjordjevičovcov objavením sa nového kráľoviča v osobe kráľa Alexandra (ako legitimizácia kráľovskej diktatúry).

Učebnice dejepisu

Učebnica je prameňom, ktorý najlepšie odráža konkretizovanie všetkých plánov a cieľov, ktoré spoločnosť predpisuje škole. Odzrkadľujú prijímanie a ďalšie šírenie historiografických metód a interpretácií medzi širokými vrstvami obyvateľstva v snahe vybudovať identitu konkrétnej sociálnej skupiny. Môžu teda pomôcť vysvetliť a interpretovať napríklad národné mytológie a celé „*velké rozprávania*“ (Lyotard 1993: 29) (naráciu) minulosti, ktoré je súčasťou identity každého príslušníka národa. Ďalšou rovínou je analyzovanie ideologického základu učebníc. Učebnicu je preto potrebné chápať ako výsledok pôsobenia politických ideológií, alebo presnejšie povedané ako súčasť a zároveň produkt mocenskej štruktúry, ktorého cieľom je nielen udržať sa pri moci, ale sa reprodukovať (Sušová 2004: 15).

Politický a ideologický vplyv sa realizoval pri procese hodnotenia rukopisov, keď dochádzalo k interpretačným sporom medzi referentmi a autorom posudzovaného návrhu učebnice. Medzi srbskými a chorvátskymi autormi a recenzent-

mi sa často objavoval „*spor o Bosnu*“.⁸ Počas celého medzivojnového obdobia bola pre autorov učebníc dejepisu veľkým problémom príslušnosť Bosny a Hercegoviny, pretože tu sa krížili srbské a chorvátske nacionálne záujmy. Vo väčšine učebníc bola Bosna označovaná za srbskú oblasť alebo krajinu. Pre obyvateľov Bosny sa používala kategória Srbi, ktorí sa ďalej delili podľa náboženskej príslušnosti (Srbi katolíci, Srbi pravoslávni a islamizovaní Srbi). S touto interpretáciou samozrejme nemohli súhlasiť chorvátski autori učebníc a referenti, ktorí hodnotili rukopisy.

V učebniciach dejepisu sa mala prezentovať národná a štátna jednota, ako aj náboženská tolerancia v rámci nedeliteľného juhoslovanského národa. Autori učebníc mali vo svojich textoch prezentovať tie momenty, ktoré v minulosti Juhoslovanov spájali a obchádzať tie udalosti, ktoré ich rozdeľovali. Pre vytváranie spoločného juhoslovanského historického povedomia a spoločnej identity bola dôležitá konštrukcia štátnej kontinuity Juhoslovanov. Príbeh spoločnej juhoslovanskej minulosti, od spoločnej slovanskej domoviny k zjednoteniu do spoločného štátu po skončení svetovej vojny, je v učebniciach vykreslený v podobe kontinuálne existujúcej štátnosti s prerušením po príchode Osmanov, ale s nepretržitým zápasom o jej obnovenie. Súčasťou príbehu sú aj nepretržené kontakty medzi Srbmi, Chorvátmi a Slovincami a ich spoločný alebo rovnaký osud v období, kedy bola štátnosť prerušená alebo utlmená. Pri vytváraní spoločnej identity a spoločného historického povedomia hralo kľúčovú úlohu štruktúrovanie rozprávania minulosti do podoby kontinuálnej štátnosti, ktorá sa prelievala od spoločného slovanského základu, kedy boli všetci Slovania jednotní a rovnakí, ďalej do slovinských oblastí, kde bol prvý štátny útvar (pod vedením kniežaťa Sama), odtiaľ do Chorvátska a po jeho začlenení do uhorského kráľovstva prevzalo štafetu Srbsko a neskôr si štátnosť udržala ešte Bosna a Čierna Hora. Po obsadení týchto území Turkami sa štátnosť prerušila (ale pokusy obnoviť ju pretrvávali) až sa Karadjordjemu podarilo opäť čiastočne obnoviť štátnosť a on a po ňom jeho nasle-

⁸ Mil. A. Vujanac. Odgovor na referat profesora gosp. Dr. St. Matičevića o Istorija SHS od Mil. A. Vujanca (za III i IV razred osn. škole) [Odpoveď na referát profesora dr. St. Matičevića o Istorija SHS od Mil. A. Vujanca (za III i IV razred osn. škole)] (12. júna 1929). AJ, fond MŠ, kartón 504, zložka č. 15832/29.

dovníci začali intenzívne pracovať na opätovnom zjednotení všetkých Srbov, Chorvátov a Slovincov alebo Juhoslovanov. Šťastný koniec a definitívne zjednotenie priniesla svetová vojna a oslobodenie všetkých Srbov, Chorvátov a Slovincov alebo Juhoslovanov ako vytúžené a dobrovoľné spojenie do jedného štátu. Kontinuálna juhoslovanská štátnosť mala reprezentovať kontinuálnu existenciu jednotnej juhoslovanskej identity, kontinuálne existujúcu a nemeniacu sa skupinu ľudí – Juhoslovanov. Všetky učebnice boli písané podľa tejto schémy. Z hľadiska konštruovania príbehu spoločnej štátnosti je zaujímavým momentom začleňovanie chorvátskeho štátu do Uhorska. Dôraz bol v učebniciach (aj podľa učebných plánov) kladený na dohodu medzi chorvátskymi veľmožmi a uhorským kráľom Kolomanom (Pacta conventa). Akt dobrovoľného spojenia chorvátskeho kráľovstva s Uhorskom znamenal zachovanie chorvátskej samostatnosti a samostatného chorvátskeho snemu (saboru). Aj pri opise zjednotenia a vzniku spoločného Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov bolo zmieňované hlasovanie chorvátskeho saboru, ktorý súhlasil so zjednotením do spoločného štátu, čo malo dokazovať dobrovoľné a slobodné rozhodnutie. Vyučovanie dejepisu teda nemalo nijakým spôsobom ignorovať chorvátske historické právo a tým eventuálne zvyšovať nespokojnosť v radoch Chorvátov (Stefanović 1939: 13; Ilić 1931: 22–23; Prica 1935: 12; Špoljar 1927: 23–24; Ilić 1927: 16). Napriek tomu, že sa v učebniciach písalo o zachovaní určitej formy chorvátskej samostatnosti v rámci Uhorska a neskôr Habsburskej monarchie, z hľadiska konštruovania kontinuity juhoslovanskej štátnosti, chorvátska samostatnosť v roku 1102 zanikla a štátnosť sa preliala do srbských oblastí. Chorvátske špecifické postavenie v rámci habsburskej monarchie ani chorvátske historické právo sa tak nestalo súčasťou spoločnej juhoslovanskej štátnosti. Tá sa totiž po smrti posledného národného panovníka Chorvátov presunula do srbských oblastí. Tu sa po prerušení aj znova objavila v podobe srbského povstania na čele s Karadjordjem, čo jednoznačne signalizuje srbskú dominanciu v štáte a spojitosť so srbskou vládnuťou dynastiou Karadjordjevičevcov. Úsilie a pokusy o zjednotenie a opätovné spojenie južných Slovanov bolo základnou dejovou líniou rozprávania príbehu juhoslovanskej štátnosti. Kontinuita štátnosti alebo jej prelievanie je prepojená s popismi všetkých činov a úsilia, ktoré sledovalo vytvorenie spoločného štátu všetkých Srbov, Chorvátov a Slo-

vincov, alebo aspoň čiastočné zjednotenie, spojenie niektorých ich častí. Autori učebníc popisovali aj rôzne genealogické väzby medzi jednotlivými vládnucimi alebo šľachtickými rodmi, ktoré tiež mali potenciálne možnosť prepojiť jednotlivé celky a dosiahnuť tak aspoň čiastočné spojenie Srbov, Chorvátov a Slovincov. Za prvý pokus vytvoriť spoločný štát bolo označené povstanie Ludovíta Posávského, ktorý je v učebniciach označovaný za prvého spoločného juhoslovanského panovníka a jeho štát za prvý spoločný štát Srbov, Chorvátov a Slovincov (Jović 1931: 6; Stefanović 1939: 9–10). Druhým pokusom vytvoriť spoločný štát a teda druhým spoločným panovníkom a prvým kráľom Srbov a Chorvátov bol Tvrtko I. (1353–1391). Po porážke na Kosovom poli sa tak, podľa autorov učebníc, ťažisko juhoslovanskej štátnosti prelialo z postupne slabnúceho srbského štátu (štátov) do oblasti Bosny, v ktorej vládol kráľ Tvrtko (Jović 1940a: 36; Stefanović 1939: 26). V súvislosti s kráľom Tvrtkom uvádzali autori učebníc jeho príbuzenské väzby na najvýznamnejší srbský panovnícky rod Nemanjičevcov a zároveň jeho príbuzenský pomer s jedným z najvýznamnejších chorvátskych šľachtických rodov Šubičevcov. Tvrtko sa tak stal nielen kráľom Srbov a Chorvátov, ale zároveň ako potomkovi Nemanjičevcov a Šubičevcov sa v jeho krvi „zliata“ krv srbských cárov a chorvátskych bánov (Rakočević – Lazarević 1936: 47; Stefanović 1939: 27; Ilić 1925: 52; Ilić 1931: 42; Špoljar 1927: 34.) Pokiaľ sa v predkladanom rukopise učebnice neuvádzala táto príbuzenská väzba na chorvátsky rod Šubičevcov, autor musel svoj text upraviť a doplniť. Zamietnuté boli všetky rukopisy učebníc, ktoré kráľa Tvrtka v texte nespomínali a explicitne neuvádzali jeho „prvý pokus vytvoriť spoločný štát – Juhosláviiu.“⁹ Ďalšie potenciálne prepojenie medzi Srbmi a Chorvátmi mohlo predstavovať spojenie medzi popredným chorvátskym rodom Šubičevcov a srbským vládnucim rodom Nemanjičevcov. Okrem už spomínaného kráľa Tvrtka bol takýmto spojivom týchto dvoch významných rodín aj Mladen Šubić, ktorý bol údajne „ženatý so sestrou cára Dušana“ (Ilić 1925: 39). Chorvátsky rod Šubičevcov-Zrinjských (keďže Mladen Šubić získal do správy hrad Zrinj

⁹ Posudok na rukopis Drag. P. Ilića Naši velikani (27. augusta 1927). AJ, f. MŠ, kartón 502, zložka č. 429/27. Smiljkic Živko: Posudok na rukopis Milana Kostića a Matiju Ljujića Istorija za III i IV razred osnovnih škola (1. júna 1939). AJ, f. MŠ, kartón 525, zložka č. 636/39, s. 4.

s okolím), tak vlastne bol v príbuzenskom vzťahu s Dušanom Silným. Pre niektorých autorov predstavovali ďalšiu potenciálnu možnosť zjednotiť Srbov, Chorvátov a Slovincov, alebo Juhoslovanov grófi z Celje (Celjskí grófi), ktorí mali údajne získať pod svoju správu dynastickými zväzkami alebo dedením územia, ktorým vládol bosenský kráľ Tvrtko a srbské územia, ktorým vládol despota Juraj Branković (Rabrenović 1938: 46). Dynastické spojenie – svadbu Ulricha Celjského s Katarínou Brankovićovou uvádzali mnohí autori, nielen v súvislosti s potenciálnou snahou Celjských vládnuť všetkým Juhoslovanom, ale aj s úsilím samotného Brankovića posilniť svoju pozíciu proti silnejúcemu tureckému nebezpečenstvu, ale aj proti uhorskému tlaku (Binter 1939: 30). Posledným pokusom dynasticky spojiť územia Bosny a Srbska a vytvoriť tak spoločný štát (aj keď len v zredukovanej podobe) a zároveň zabezpečiť obranu týchto území pred Turkami, bol sobáš bosenského následníka trónu a neskôr posledného bosenského kráľa Štefana Tomaševića s Marou, dcérou Lazara Brankovića (najmladšieho syna Juraja Brankovića). Tento sobáš bol prezentovaný ako posledný pokus „zachrániť štátnosť“, aspoň v redukovanej podobe (Ilić 1927: 35).

Popri prezentovaní štátnej kontinuity, alebo kontinuity štátnej tradície a neustálom boji o jej obnovenie bolo druhým dôležitým prvkom pri vytváraní spoločnej juhoslovanskej identity konštruovanie spoločného osudu a spoločne zdieľaných udalostí. Konštrukcia spoločného osudu umožnila spájať Srbov, Chorvátov a Slovincov aj v tých obdobiach, kedy ich kontakty neboli, alebo boli len veľmi slabé. Autori využívali formulácie, v ktorých sa niečo dialo súčasne Srbom, Chorvátom a Slovincom, alebo spoločne a nešpecifikovane Juhoslovanom na zvýraznenie ich spoločnej a rovnakej minulosti a ich trvalého a neustáleho (kontinuálneho) spojenia. Po prerušení juhoslovanskej štátnosti obsadením Čiernej Hory Turkami, využívali autori na dokladovanie neustálych kontaktov a spriaznenosti Srbov, Chorvátov a Slovincov – všetkých Juhoslovanov – konštrukciu spoločne zdieľaného osudu, ktorý ich previazal, posilnil a zintenzívnil vzájomné kontakty. Najvýznamnejším bodom pri prezentovaní spoločného osudu boli boje s Turkami, ktorí sú v učebniciach prezentovaní ako spoločný nepriateľ Srbov, Chorvátov a Slovincov. Zápas Juhoslovanov s Turkami bol v niektorých učebniciach zhrnutý v jednej veľkej kapitole, napr. „Obsadzovanie juhoslovanských

krajin Turkami“ (Rabrenović 1938: 47). Prvou dôležitou udalosťou v spoločnom boji s Turkami bola bitka na Kosovom poli. Pri opise bitky na Kosovom poli sa, podľa učebných plánov, mal zdôrazniť spoločný boj Srbov, Chorvátov a Slovincov alebo Juhoslovanov, alebo aspoň spomenúť účasť Chorvátov a Slovincov v tejto bitke na strane Srbov, napríklad v názve kapitoly „*Knieža Lazar a boj Juhoslovanov s Turkami*“ (Polák 1938b: 14–15). Napriek tomu mnohí autori pri popise bitky na Kosovom poli účasť Chorvátov v boji vôbec neuvádzali. Spomínali len pomoc bosenského kráľa Tvrtka I. (Rakočević – Lazarević 1936: 44; Ilić 1925: 50; Ilić 1931: 41; Stanojević 1927: 38). Druhá časť autorov vo svojich učebniciach uvádzala „*chorvátsku pomoc*“ bojujúcim Srbom v bitke na Kosovom poli (Jović 1940a: 34; Stefanović 1939: 25; Špoljar 1927: 33). Bitka na Kosovom poli bola ako symbol srbského boja s Turkami prirovnávaná v učebniciach s bitkou na Krbavskom poli v roku 1493, ktorá bola symbolom chorvátskeho boja s Turkami, ako príklad spoločne zdieľaného ťažkého údely Srbov aj Chorvátov. Autori uvádzali všetky paralely medzi obidvoma bitkami, ktoré boli „*osudové*“ – jedna pre Srbov a druhá pre Chorvátov (Rakočević – Lazarević 1936: 53; Jović 1940a: 45.). Kým v prípade kosovskej bitky sa niektorí autori usilovali zakomponovať aj účasť Chorvátov v tejto bitke (ako im to predpisovali aj učebné osnovy), v prípade krbavskej bitky sa zaslaba objavila snaha niektorých autorov učebnic zakomponovať do textu srbskú pomoc bojujúcim Chorvátom (Polák 1932b: 39; Rabrenović 1938: 51–52). Druhá skupina autorov prirovnávala osudovosť bitky na Krbavskom poli pre Chorvátov s osudovosťou bitky na rieke Marici (1371) pre Srbov. Toto zrovnávanie bitky na Krbavskom poli a bitky na rieke Marici, alebo bitky na Krbavskom poli a bitky na Kosovom poli bolo posilňované spojeným rozprávaním a opisom týchto udalostí v jednej kapitole učebnice, čo malo ešte viac zvýrazniť ich vzájomnú súvislosť. Autori učebnic popisovali ako Srbi a Chorváti bojovali s Turkami, ale zároveň sa presúvali (sťahovali) do severných oblastí. Pritom vytvárali obraz spoločného, rovnakého osudu, spoločne tragického údely, nešťastia a tragédie (Jović 1931: 30; Rabrenović 1938: 52; Rabrenović 1930: 45).

Po prerušení štátnosti a utrpení pod cudzou nadvládou (Turkov a Habsburgovcov) sa Slovinci, Chorváti a časť Srbov ocitli opäť spolu v jednom štáte – v Napoleonovej Ilýrii alebo v Ilýrskych

provinciách. Skutočným začiatkom zápasu za opätovné zjednotenie Srbov, Chorvátov a Slovincov bolo prvé srbské povstanie a vznik srbského kniežatstva (Radojević – Milutinović 1922: 81). K spoločnému ozbrojenému vystúpeniu Srbov a Chorvátov aj s podporou srbského kniežatstva došlo počas revolúcie 1848–1849 v habsburskej monarchii, ktorá bola opisovaná v kapitole „*Spoločný boj Juhoslovanov za slobodu v roku 1848*“ (Rakočević – Lazarević 1936: 91). Opis neúspešnej revolúcie a boja za slobodu a samostatnosť mala žiakov viesť k poučeniu, že len jednota a svornosť medzi Srbmi, Chorvátmi a Slovincami a spoločný postup v boji môže priniesť úspech (Binter 1939: 58–59). Aj po revolúcii pokračovali vzájomné kontakty a spolupráca medzi Srbmi, Chorvátmi a Slovincami. Autori učebníc tieto kontakty zhrnuli do kapitoly s označením „*rozvoj juhoslovanskej myšlienky*“ (Rabrenović 1938: 91). Hlavnými predstaviteľmi tzv. juhoslovanskej myšlienky boli srbské knieža Michal/Mihailo Obrenović, chorvátsky katolícky biskup Josip Juraj Strossmayer a slovin-ský politik a žurnalista Janez Bleiweis. Ich činnosť, vzájomné priateľstvo a kontakty symbolizovali zároveň aj priateľstvo, kontakty a spoluprácu medzi Srbmi, Chorvátmi a Slovincami (Špoljar 1927: s. 53; Rabrenović 1938: 93; Stefanović 1939: 61; Stefanović 1941: 32.) Josip Strossmayer svojimi srdečnými kontaktmi so srbským kniežaťom Michalom/Mihailom Obrenovićom a svojou podporou ostatných pravoslávnych Slovanov, stelesňoval ideu náboženskej tolerancie. Kapitoly venované národnému hnutiu, revolúcii 1848–1849 a rozvoju národnej myšlienky mali demonštrovať prípravu, všeobecné snaženie a podporu pre zjednotenie zo strany Srbov, Chorvátov aj Slovincov. Ich vzájomná spolupráca, podpora a kontakty – bez ohľadu na náboženskú príslušnosť, smerovala k vytvoreniu spoločného štátu, ktorý už bol túžobne očakávaný. Vzájomná spolupráca sa mala prejaviť aj počas povstania v Bosne a Hercegovine (1875). V súvislosti s povstaniami v Bosne a Hercegovine použili niektorí autori termíny Bosniak a Hercegovinec. Táto kategória v sebe obsiahla obyvateľov Bosny a Hercegoviny bez ohľadu na ich vierovyznanie, teda aj slovanské moslimské obyvateľstvo, ktoré bolo tiež vnímané ako súčasť juhoslovanského národa (Prica 1935: 73; Ilić 1931: 90). V prípade moslimského obyvateľstva Bosny a Hercegoviny sa zdôrazňovala ich pomoc Srbom a spoločný boj proti Turkom. Aj slovanské moslimské obyvateľstvo sa teda snažilo zbaviť tureckej

nadvlády a správy a bojovalo spolu so svojimi juhoslovanskými bratmi za oslobodenie a zjednotenie. Ako nový impulz, smerujúci k definitívnemu šťastnému koncu, vyznieva v učebniciach nástup kráľa Petra Karadjordjevića na srbský trón v roku 1903. V tejto súvislosti autori učebníc pripomínali zmenu v politickej orientácii južných Slovanov v monarchii, ktorí svoju nádej na oslobodenie a zjednotenie už videli výlučne v Belehrade. Konečné zjednotenie a vznik spoločného štátu tak v učebniciach vyznieva ako prirodzený a želaný výsledok všeobecnej snahy, aj zo strany Slovincov a Chorvátov v habsburskej monarchii. Táto snaha oslobodiť sa a zjednotiť bola v učebnici posilňovaná aj podporou a nadšením Slovincov a Chorvátov z úspechov Srbska v čase balkánskych vojen a jeho následné územné rozširovanie (Binter 1939: 65; Špoljar 1927: 61; Stojaković 1939: 52). Podľa autorov učebníc aj samotné Srbsko svojím vojenským a politickým snažením v čase svetovej vojny pracovalo na spojení všetkých juhoslovanských oblastí. Tento program zjednotenia a oslobodenia všetkých Juhoslovanov bol životným cieľom kráľa Petra už od jeho nástupu na trón (Jović 1940a: 95; Ilić 1927: 51). V učebniciach sa môžeme stretnúť aj s pozmenenou podobou mýtu o solúnskom fronte a o veľkých srbských obetiach za oslobodenie všetkých Juhoslovanov. Autori učebníc zdôrazňovali, že na solúnskom fronte svoje životy za oslobodenie Juhoslovanov položili aj Chorváti, Slovinci a Srbi, ktorí prebehli z rakúsko-uhorskej armády a emigranti z Ameriky (Rabrenović 1938: 102; Rakočević – Lazarević 1936: 108; Špoljar 1927: 62; Binter 1939: 70; Stefanović 1939: 69; Stanojević 1927: 64). Účasť Chorvátov a Slovincov v bojoch proti Srbsku v radoch rakúsko-uhorskej armády v rokoch 1914–1915 nie je nikde priamo v textoch učebníc uvedená, ale naopak vyzdvihovaný bol spoločný boj na solúnskom fronte za zjednotenie všetkých Juhoslovanov. Rovnako ako chorvátsko-srbské spory v druhej polovici 19. storočia v Chorvátsku a Slavónii, aj účasť Chorvátov, Slovincov a Srbov z monarchie vo vojne na strane rakúsko-uhorskej armády boli v učebniciach zamlčané a nehovorilo sa o nich. Konečné, definitívne a opätovné zjednotenie je v učebniciach popisované ako prirodzený, dobrovoľný a dlho očakávaný akt, na ktorom pracovali a za ktorý bojovali všetci Juhoslovania v Rakúsko-Uhorsku, v Srbsku aj v Čiernej Hore. Vznik spoločného Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov bol v učebniciach opisovaný ako „*najväčšia udalosť v dejinách juž-*

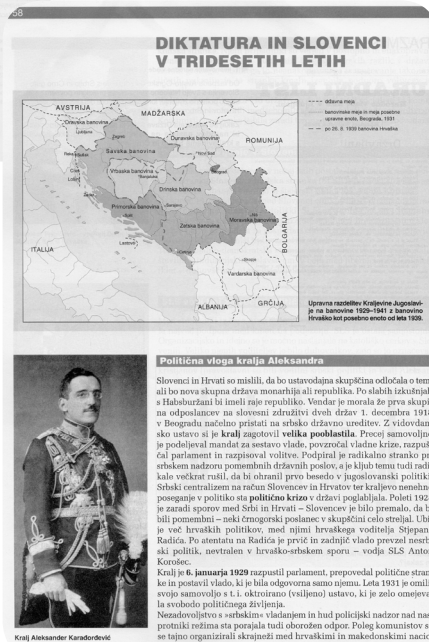
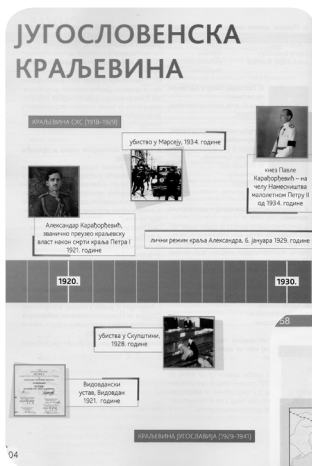
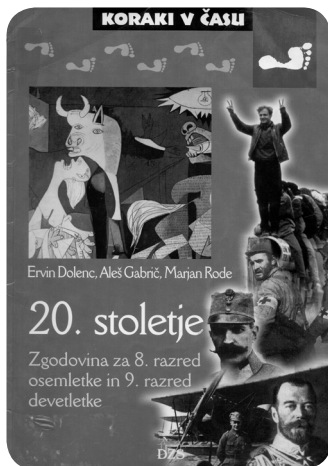
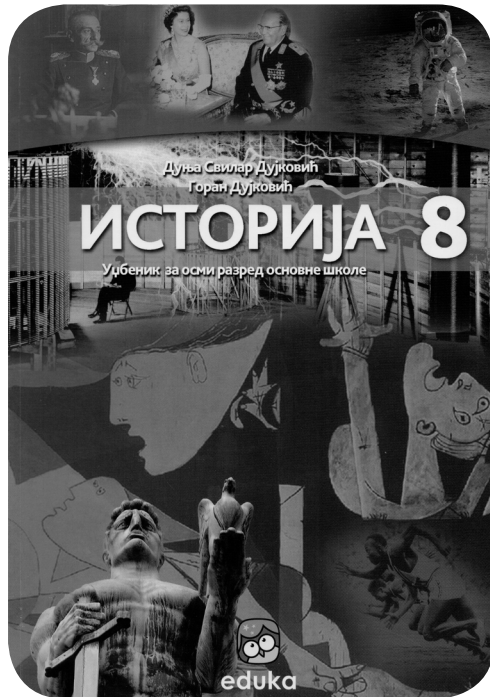
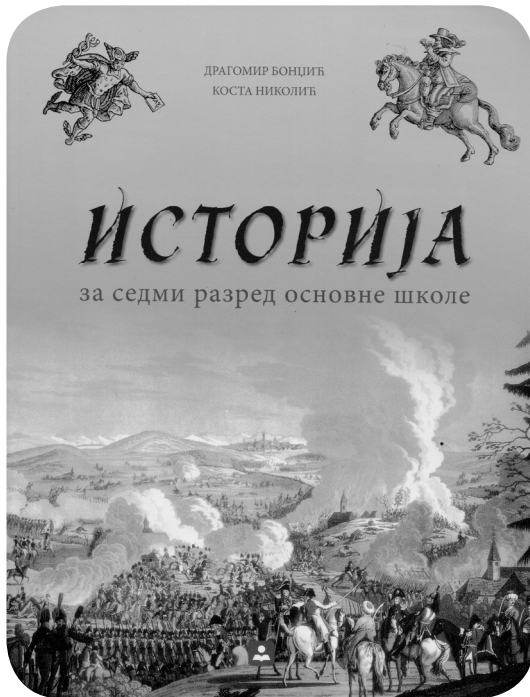
ných Slovanov“ (Rašić 1934: 45; Matović 1939: 70). Zároveň bol vznik spoločného štátu v roku 1918 v textoch učebníc konštruovaný ako šťastný koniec, ktorým sa definitívne skončilo všetko súženie a utrpenie Srbov, Chorvátov a Slovincov pod cudzou nadvládou. Až vznikom spoločného štátu sa zbavili cudzej nadvlády a cudzích vládcov a opäť im začali vládnuť „domáci“ alebo „národní“ vládcovia – Karadjordjevičovi (Rabrenović 1938: 55; Stefanović 1939: 13; Radojević – Milutinović 1922: 22; Polák 1932b: 36; Binter 1939: 18).

Texty učebníc zároveň sprostredkovali žiakom spôsob etnickej kategorizácie definovaním pojmov národ, domovina a priamo obsah kategórie Juhoslovan, čím napomáhali vymedzovaniu skupiny my a skupiny oni/druhí. V úvodnej časti učebníc autori vysvetľovali žiakom základné definície pojmov národ, domovina a spoločná vlasť. Národ bol definovaný na základe spoločného jazyka (alebo spoločného jazyka a jeho nárečí), pôvodu – krvi a rodu, rovnakých tradícií ako spoločenstvo navzájom si pomáhajúcich ľudí (Rašić 1934: 3; Stojaković 1939: 3–4; Ilić 1927: 3; Ilić 1937: 6). Zdôrazňovaná bola pokrvná príbuznosť, pokrvné bratstvo, ktoré spája príslušníkov národa. Národ je prezentovaný ako spoločenstvo, ktoré je vrodené a prenášané krvou. Pokrvné príbuzenstvo národa je prirovnávané k rodine, v ktorej sú tiež všetci príslušníci spoločnej krvi (Rakočević – Lazarević 1936: 5). V učebniciach, ktoré vyšli v dvadsiatych rokoch sa hovorí o Srboch, Chorvátach a Slovincoch ako o jednom národe s tromi menami (Stanojević 1927: 4; Ilić 1927: 9; Radojević – Milutinović 1922: 3–4 a 11). V učebniciach z tridsiatych rokov sa používalo označenie „*Juhoslovania (Srbi, Chorváti a Slovinci)*“, alebo „*juhoslovanský národ (Srbi, Chorváti a Slovinci)*“, ktorý bol rozdelený na tri kmene (Prica 1935: 73; Stefanović 1939: 5; Rabrenović 1938: 9; Rakočević – Lazarević 1936: 4). Autori učebníc, publikovaných v tridsiatych rokoch používali označenie Juhoslovan(ia) alebo juhoslovanský národ v celom texte učebnice (napríklad v názvoch kapitol „*Juhoslovania pod nadvládou Frankov*“ alebo „*Turecké obsadzovanie juhoslovanských krajín*“ (Polák 1938b: 6 a 17; Rabrenović 1938; Stefanović 1939). Niektorí recenzenti ale protestovali proti tomuto paušálnemu projektovaniu termínu Juhoslovan do minulosti, napr. v súvislosti s bitkou na Kosovom poli, ktorú považovali za udalosť, ktorá bola

spojená s „*históriou srbského kmeňa*.“¹⁰ Pochopenie pojmu národ bolo navyše komplikované aj definovaním termínu Slovan alebo Slovania. Aj Slovanov označovali totiž autori učebníc ako bratov podľa krvi, ktorí používali jeden spoločný alebo podobné jazyky a mali podobné obyčaje ale rozišli sa zo spoločnej domoviny. Na základe „*spoločného jazyka, viery a obyčajou*“ tvorili všetci Slovania kedysi „*jeden národ*“ (Rašić 1934: 3; Radojević – Milutinović 1922: 5). Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov/Juhoslávie bolo explicitne a niekedy dokonca aj agresívne definované ako slovanské (Žanić 2002: 45). Všeslovanské bratstvo, príbuzenstvo a vzájomnosť boli prezentované a propagované pri každej príležitosti, aj v učebniciach dejepisu. Slovanská vzájomnosť bola dôležitou súčasťou juhoslovanskej ideológie.

Za najväčšiu prekážku skutočného zjednotenia Juhoslovanov bolo považované náboženské rozdelenie južných Slovanov. Otázke náboženského rozdelenia a náboženskej tolerancie sa v učebniciach venovala veľká pozornosť. Náboženské spory a rôzne konflikty a násilnosti s náboženským podtextom z nedávnej minulosti komplikovali vzájomné vzťahy v kráľovstve a navyše pretrvávali v pamäti jednotlivých náboženských skupín. Preto bolo propagovanie a presadzovanie náboženskej tolerancie medzi žiakmi zo strany štátu nevyhnutnou stratégiou na zabezpečenie štátnej integrity. Vytváranie spoločného historického povedomia a konštrukcia juhoslovanskej identity vyžadovala od autorov zdôrazňovanie všetkého spoločného a obchádzanie všetkého, čo rozdeľovalo, alebo čo bolo predmetom ich vzájomných konfliktov. Autori učebníc uvádzali len vhodné príklady náboženskej tolerancie a zamlčovali všetky náboženské spory a konflikty medzi Juhoslovanmi. Náboženská príslušnosť rozdeľovala obyvateľstvo kráľovstva na štyri náboženské skupiny – pravoslávnu, katolícku, moslimskú a protestantskú. V učebniciach sa nespomínali náboženské rozpory medzi jednotlivými náboženskými komunitami, a ak sa spomínali, boli interpretované ako úmyselne vyprovokované zo strany nepriateľa. Vyzdvihované bolo najmä predkresťanské obdobie (pohanské), v ktorom ešte nebolo obyvateľstvo rozdelené podľa náboženskej príslušnosti. Bolo to obdobie absolútnej jednoty a svornosti, keď neexistovali medzi

¹⁰ Vesić Božidar: Posudok na rukopis Mirka Dragovića a Savu Pavičevića Istorija Jugoslovena za III razred osnovnih škola (20. augusta 1939). AJ, f. MŠ, kartón 526, s. 3.

Уџбенице:

1. Bondžić, D. – Nikolić, K. (2014) Istorija za sedmi razred osnovne škole. Beograd: Zavod za udžbenike.
2. Svilar-Dujković D. – Dujković, G. (2013) Istorija 8: Udžbenik za osmi razred osnovne škole. Beograd: Eduka.
3. Dolenc, E. – Gabrič, A. – Rode, M. (2003) 20. stoletje: Zgodovina za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke. Ljubljana: DZS.
4. Dolenc, E. – Gabrič, A. – Rode, M. (2003) 20. stoletje: Zgodovina za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke. Ljubljana: DZS, s. 58.
5. Svilar-Dujković D. – Dujković, G. (2013) Istorija 8: Udžbenik za osmi razred osnovne škole. Beograd: Eduka, s. 104.

Kralj Aleksandar Karađorđević

Slovanmi a ani Juhoslovanmi žiadne rozdiely, najmä nie náboženské (Stefanović 1939: 6; Špoljar 1927: 5; Stanojević 1927: 23; Rakočević – Lazarević 1936: 9; Polák 1932a: 29). Jednota medzi južnými Slovanmi sa udržala, podľa autorov učebníc, aj po prijatí kresťanstva v podobe národnej bohoslužby (bohoslužby v národnom – t.j. slovanskom jazyku). Slovanský bohoslužobný jazyk bol v učebniciach spojený s prijatím a šírením kresťanstva medzi Slovanmi – v slovinskom, chorvátskom aj srbskom prostredí prostredníctvom misie sv. Cyrila a Metoda a ich žiakov (Stojaković 1939: 11; Ilić 1937: 16; Polák 1938a: 51). Rozdelenie kresťanskej cirkvi na východnú a západnú (veľkou schizmou) bolo v učebniciach vysvetľované sporom gréckeho a rímskeho duchovenstva. Z toho vyplývajúce rozdelenie Juhoslovanov na pravoslávnych a katolíkov prinieslo, podľa autorov učebníc, veľa nešťastia, lebo rozdelilo pokrvných bratov a ich nepriateľom dalo do rúk zbraň, ktorú používali na to, aby ich štváli navzájom proti sebe (Prica 1935: 9; Radojević – Milutinović 1922: 20-21; Rakočević – Lazarević 1936: 22). Väčšina učebníc obsahovala poučenie pre žiakov, ktoré bolo formulované v duchu náboženskej tolerancie. Opakovalo sa v ňom heslo „*Brat mi je bratom, bez ohľadu na jeho vieru.*“ Náboženská rôznorodosť tak paradoxne netvorila prekážku spoločnej juhoslovanskej identity, práve naopak tvorila jej legitímny základ. Dôležitým integrujúcim prvkom medzi Juhoslovanmi bol kult sv. bratov Cyrila a Metoda ako slovanských apoštolov (Stojaković 1939: 11–12). Hlavným symbolom tolerancie bol chorvátsky katolícky biskup Josip Juraj Strossmayer, ktorý svojou činnosťou propagoval náboženskú toleranciu a zblížovanie katolíckej a pravoslávnej cirkvi (Jović 1940a: 82). Napriek snahe vytvárať dokonalý obraz náboženskej tolerancie, objavili sa v učebniciach aj príklady náboženských sporov a vzájomnej nevráživosti. V tejto súvislosti sa objavil aj opis katolíckej cirkvi ako podporovateľky germanizácie a útlaku (Ilić 1925: 15). Spory a konflikty medzi katolíckymi a pravoslávnyimi (a tým aj medzi Chorvátmi a Srbmi) boli zmiňované v učebniciach, ktoré boli publikované v dvadsiatych rokoch. V neskoršom období sa autori k týmto témam bližšie nevyjadrovali a sporné obdobia a témy obchádzali. Moslimské slovanské obyvateľstvo, ktoré obývalo územia Bosny a Hercegoviny a Sandžaku bolo považované za súčasť jedného juhoslovanského alebo trojmenného srbsko-chorvátsko-slovinského národa (Stanojević 1927: 11; Rabreno-

vić 1938: 56). Poslednou náboženskou skupinou, ktorej venovali autori učebníc pozornosť boli protestanti. Protestantské hnutie bolo popisované v učebniciach obširnejšie v 30. rokoch. Autori vyzdvihovali v protestantizme najmä používanie a pestovanie materinského jazyka, čo dávali do protikladu s katolíckou cirkvou (Prica 1935: 43; Ilić 1931: 59). Presadzovanie náboženskej tolerancie bolo dopĺňané zdôrazňovaním pokrvnej a jazykovej príbuznosti Juhoslovanov (Srbov, Chorvátov a Slovincov). Práve pokrvné a jazykové príbuzenstvo umožňovalo relativizovanie náboženského rozdelenia Juhoslovanov. Pokrvné príbuzenstvo bolo vnímané ako nadradené náboženskej roztrieštenosti (Rakočević – Lazarević 1936: 60; Jović 1940a: 48; Špoljar 1927: 35). Problém kmeňového a náboženského rozdelenia Juhoslovanov bol v učebniciach považovaný za hlavnú prekážku skutočného zjednotenia. Autori preto vo svojich textoch viedli žiakov k náboženskej tolerancii, k vzájomnému spoznávaniu a úcte. Zároveň deťom ukazovali všetky príklady, kedy nezhody a konflikty medzi bratmi spôsobili obrovskú katastrofu – stratu slobody a nezávislosti.

Učebnice dejepisu sprostredkovali žiakom aj teritoriálne vymedzenie juhoslovanskej identity. Definovali rôzne historické kritériá a argumenty na identifikovanie týchto území ako juhoslovanských alebo srbských, chorvátskych a slovinských a ich obyvateľov ako Juhoslovanov alebo Srbov, Chorvátov a Slovincov. Učebnice pomáhali udržiavať povedomie územnej integrity juhoslovanského štátu v celom medzivojnovom období, keďže vytvárali predstavu o prirodzenom teritóriu Juhoslovanov. Juhoslovanský štát bol úplný, ale aj existuje v rámci tohto prirodzeného územia. To umožnilo legitimizovať územné zisky Srbska po balkánskych vojnách a po prvej svetovej vojne, ale aj územné nároky, ktoré neboli realizované. Zároveň argumentovali proti akýmkoľvek územným nárokom, ktoré vznášali voči Juhoslávii jej susedia. Učebnice dejepisu slúžili na jednej strane ako prostriedok legitimizácie územných nárokov Juhoslávie, na druhej strane odzrkadľovali smerovanie zahraničnej politiky. V úvodných častiach učebníc bol definovaný pojem domovina alebo vlasť ako krajina „*našich predkov*“, kde dnes žijú ich potomkovia a každý príslušník národa je povinný ju chrániť a milovať (Rašić 1934: 3–4; Stojaković 1939: 4; Rakočević – Lazarević 1936: 4). Definovanie domoviny alebo vlasti ako územia obývaného predkami (ako dedičstva predkov)

naznačuje práve historickú konštrukciu a vymedzenie juhoslovanského územia. Učebnice dejepisu nám umožňujú sledovať spôsob, akým autori učebníc formulovali teritoriálne vymedzenie juhoslovanskej identity. Autori uvádzali v textoch všetky územia, ktoré boli osídlené južnými Slovanmi počas ich sťahovania na Balkán a tie oblasti, ktoré boli považované za súčasť stredovekých štátov pripisovaných Srbom, Chorvátom a Slovincom. Prezentovaný princíp kontinuity juhoslovanskej štátnosti (na základe prelievania stredovekej štátnosti a rôznych genealogických väzieb medzi príslušníkmi slovinských, chorvátskych a srbských šľachtických a panovníckych rodov) vyjadroval argument príslušnosti k jednej veľkej juhoslovanskej skupine, tak v minulosti, ako aj v prítomnosti. Táto skupina obývala v minulosti isté územie, preto by táto skupina, ktorá kontinuálne pretrváva, mala obývať rovnaké (rovnako veľké) územie aj v súčasnosti a v budúcnosti. Najdôležitejšie boli práve tie územia, ktoré boli predmetom sporov medzi Juhosláviou a niektorým zo susedných štátov. V žiakoch sa prostredníctvom vyučovania mal vypestovať silný emocionálny vzťah k určitým miestam, teritóriu, ktoré bolo považované za signifikantné pre juhoslovanský národ.¹¹ Tieto územia boli často označované ako posvätné. Zdôrazňovala sa preto potreba tieto územia za každú cenu chrániť a kontrolovať. Medzi takéto dôležité územia patrili napríklad bývalé hlavné mestá jednotlivých stredovekých srbských štátov, alebo pobrežie Jadranu – Dalmácia a Istria s ostrovmi, severné územia Kráľovstva Srbov Chorvátov a Slovincov na hraniciach s Maďarskom, územie Kosova a Metohije a územie Macedónska (označované ako staré Srbsko). Juhslovanské osídlenie istého územia už od starých čias vystupuje najviac do popredia v prípade tých oblastí, ktoré boli v medzivojnovom období sporné a Juhoslávia bojovala za ich získanie alebo udržanie. Autori učebníc zdôrazňovali žiakom, že tieto oblasti boli osídlené Srbmi, Chorvátmi alebo Slovincami už od 6. a 7. storočia alebo od starých čias. Označovali Dalmáciu ako chorvátsku a srbskú oblasť a Jadran za „naše more“ (Špoljar 1927: 21; Binter 1939: 22).

¹¹ O teritorialite a emocionálnom prepojení na určité miesto alebo región ako o integrálnu súčasť národnej identity pojednáva bližšie White, G.W. (2000) *Nationalism and Territory: Constructing Group Identity in Southeastern Europe*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Územné nároky na oblasť Macedónska, Kosova a Metohije a oprávnenosť ich pričlenenia k Srbsku a včlenenie do spoločného štátu Srbov, Chorvátov a Slovincov po skončení prvej svetovej vojny boli dokazované ich historickou príslušnosťou k stredovekému srbskému štátu. Územie v povodí rieky Vardar a v okolí Skopje (územie dnešného Macedónska) boli autormi učebníc označované ako srbské, aj spätne do minulosti, pred ich pričlenením k srbskému štátu (Stefanović 1939: 18–19; Ilić 1925: 40). Najväčšie územné rozšírenie srbského štátu nastalo v období vlády Dušana Silného, ktorý bojoval s Maďarmi a obsadil oblasť Mačvy, k srbskému štátu pripojil územia dnešného Albánska a dnešného severného Grécka, ovládol Macedónsko a vytvoril veľké srbské cárstvo, ktoré malo nahradiť upadajúcu Byzanciu (Ilić 1927: 26; Stefanović 1939: 20; Binter 1939: 22; Ilić 1925: 42; Jović 1940a: 29; Stanojević 1927: 32). Veľký územný rozsah ríše umožnil potom Dušanovi vyhlásiť sa za cára, podľa niektorých autorov „za cára Srbov a Grékov“ (Ilić 1925: 43 a Ilić 1927: 27), podľa iných dokonca „cárom Srbov, Grékov, Bulharov a Albáncov“ (Polák 1938b: 12). Autori zdôrazňovali práve pripojenie celého Albánska a Dušanov titul „cára Albáncov a Srbov“ (Rakočević – Lazarević 1936: 37; Jović 1940a: 28; Rabrenović 1938: 35; Stanojević 1927: 32). Dušanova expanzívna politika, keď rozšírený srbský stredoveký štát mal nahradiť upadajúcu Byzanciu, bola v učebniciach vysvetľovaná snahou zastaviť prenikajúcich Turkov a ochrániť obyvateľstvo Balkánu pred tureckým nebezpečenstvom. Učebnice tak navodzovali dojem, že správna a spravodlivá motivácia môže ospravedlniť akúkoľvek expanziu voči susedným štátom. V učebniciach sa objavovali argumenty v prospech prirodzeného práva každého (v tomto prípade srbského alebo juhoslovanského) štátu na získanie námorného prístavu alebo prístupu k moru, lebo to umožnilo „zlepšenie života vlastného ľudu“.¹² Autori takéto argumenty použili napríklad v kontexte Dušanovho obliehania prístavu Solún, neskôr v kontexte opisu balkánskych vojen a srbského záujmu o ovládnutie jadranského pobrežia na úkor Albánska. Rozhorčene bol v učebniciach odsúdený vznik nezávislého Albánska, ktorý podporovalo Rakúsko-Uhorsko. Auto-

¹² Gojković Svetislav. Posudok na rukopis Radišu Stefanovića Istorija za III razred osnovne škole a Istorija za IV razred osnovne škole (10. apríla 1932). AJ, f. MŠ, kartón 507, zložka č. 77/32.

ri to interpretovali ako snahu Rakúsko-Uhorska a Nemecka zabrániť Srbsku získať prístup k moru a brániť mu v hospodárskom napredovaní (Ilić 1925: 109; Binter 1939: 64). Učebnice dejepisu reflektovali aj spory medzi Juhosláviu a Bulharskom o Macedónsko, ktoré pretrvávali v medzivojnovom období. Nárok Juhoslávie na oblasť Macedónska bol odvodzovaný už z čias cára Dušana, ktorý umožnil „Bulharsku štríť moc smerom na východ, za to sa oni zriekli Macedónska“ (Stefanović 1939: 19). Takto formulovaný záver, že Bulhari sa už v minulosti zriekli Macedónska, mohol naznačovať, že neskoršie ich nároky na získanie tohto územia už neboli spravodlivé a opodstatnené. O Macedónsku sa v textoch hovorilo ako o srbskom území, ktoré kedysi síce patrilo Grékom, ale Bulhari nemali žiaden nárok na získanie týchto oblastí. Aj v súvislosti s opisom balkánskych vojen – „pomstou za Kosovo“ autori poukazovali na postupné získavanie území, ktoré boli v minulosti srbské. Srbské vojsko totiž postupne „oslobodilo jednotlivé hlavné mestá srbského štátu“ – Skopje (hlavné mesto „srbských cárov“ alebo hlavné mesto „cára Dušana“), Prilep (hlavné mesto „kráľoviča Marka“), Skadar („bývalé srbské hlavné mesto“) a celé tzv. „Staré Srbsko“ (Jović 1940a: 88; Binter 1939: 64; Stojaković 1939: 51).

Etnické stereotypy, alebo komplexnejšie obrazy sú dôležitým prostriedkom vymedzenia vlastnej a druhej skupiny. Prostredníctvom tohto vymedzenia je konštruovaná aj vlastná etnická skupina. Zdôrazňovanie inakosti tých druhých prerastajúce do vytvárania negatívneho obrazu o nich a ich vnímania ako nepriateľov, môže byť účinným nástrojom vytvorenia či posilnenia pocitu spolupatričnosti. Negatívne stereotypy o druhých (o cudzej skupine) sú výsledkom snahy prezentovať vlastnú sociálnu identitu a jej výnimočnosť. V prípade Srbov, Chorvátov a Slovincov alebo spoločne Juhoslovanov obraz nepriateľa (Turka, Nemca alebo Rakúšana a Maďara) definoval a vymedzoval vlastnú identitu a zároveň plnil dôležitú integračnú funkciu a definoval spoločnú juhoslovanskú identitu (konštrukciou zdieľaného spoločného utrpenia, alebo spoločného zápasu s nepriateľom). Vo všetkých učebniciach dejepisu z medzivojnového obdobia sa objavujú negatívne opisy Turkov. Mýtus spoločného boja Srbov, Chorvátov a Slovincov s Turkami tvoril kostru spoločnej, jednotnej juhoslovanskej minulosti. Autori učebníc opisovali brutálne turecké násilie – mučenie, zabíjanie, okrádanie kresťanského obyvateľstva, odvádzanie detí do tureckého zaja-

tia, vypaľovanie a búranie chrámov a kláštorov (Ilić 1925: 66; Ilić 1927: 36-37; Rabrenović 1930: 42-43; Stanojević 1927: 53; Špoljar 1927: 52). Srbov, Chorvátov a Slovincov spájal spoločný boj s Turkami. Turci teda predstavovali spoločného nepriateľa všetkých Juhoslovanov (Stojaković 1939: 30; Polák 1938a: 54). Postupne sa s nimi dostali do kontaktu Srbi, Chorváti a napokon aj Slovinci a bojovali s nimi. Srbi a Chorváti – Juhoslovania, boli v učebniciach opisovaní ako múdri a predvídajú obrancovia celej kresťanskej Európy, ktorí jediní si skutočne uvedomovali hroziace nebezpečenstvo. Autori učebníc tak posilňovali mýtus poslednej kresťanskej bašty, chrániacej a brániacej Európu a neprestajne bojujúcej proti Turkom, či moslimom (Špoljar 1927: 31). Zlepšenie vzťahov s Tureckom, ktoré nastalo začiatkom 30. rokov 20. storočia v súvislosti s vytváraním tzv. Balkánskej dohody, podpísanej v Aténach vo februári 1934 medzi predstaviteľmi Juhoslávie, Turecka, Rumunska a Grécka (Šesták a kol. 1998: 425), sa odrazilo aj v textoch učebníc. Referenti preto vyzývali autorov učebníc, aby obmedzili opisovanie „tureckých zverstiev“ a znevažovanie Turkov ako nepriateľov.¹³ Zmierlivejší postoj súvisel aj so štátom deklarovanou náboženskou toleranciou. Proti znevažovaniu islamu v učebniciach protestovali moslimskí predstavitelia v Bosne a Hercegovine. Referenti rukopisov učebníc vytýkali autorom, že nedodržiavali predpísanú zásadu náboženskej tolerancie, keď v textoch učebníc naďalej znevažovali islam a opisovali brutalitu tureckých dobyvateľov, pričom dochádzalo aj k zamieňaniu termínov moslim a Turek.¹⁴

Ďalším nepriateľom, ktorý utláčal Slovincov, Chorvátov aj Srbov a s ktorým zápasili až do konečného a definitívneho oslobodenia a zjednotenia v spoločnom juhoslovanskom kráľovstve, boli Nemci a/alebo Rakúšana, pričom táto kategória bola používaná aj na obdobie ranného stredoveku v súvislosti s Frankami (Špoljar 1927: 11; Jović 1931: 5, 7, 34), ako aj v kontexte Rakúsko-Uhorska. Obraz Nemcov v juhoslovanských učebni-

¹³ Živojinović. Posudok na rukopis B. Josimovića a J. Malezanovića Istorija za III razred narodnih škola (5. februára 1939). AJ, f. MŠ, kartón 522, zložka č. 1754/38, s. 5.

¹⁴ Vesić Božidar. Posudok na rukopis Milana Rabrenovića Istorija Jugoslovena (Srba, Hrvata i Slovenaca) za III razred i za IV razred osnovnih škola (25. mája 1940). AJ, f. MŠ, kartón 528, zložka č. 20/40, s. 8.

ciach do istej miery kopíroval obraz Turkov, najmä scénami násilností, utláčania, zákernosti a podlosti (Stanojević 1927: 51; Ilić 1925: 74 a Ilić 1931: 65; Stefanović 1939: 59). Rakúsko-Uhorsko bolo opisované ako úhlavný nepriateľ Srbska, ktorý sa snažil zabrániť napredovaniu Juhoslovanov a ich oslobodeniu a zjednoteniu (Radojević – Milutinović 1922: 91; Ilić 1925: 104; Matović 1939: 61; Rašić 1934: 40). Rakúska politika na Balkáne pred prvou svetovou vojnou je zúžená len na osudové srbsko-rakúske súperenie, pričom spor súvisel len s otázkou vytvorenia juhoslovanského štátu. Svetová vojna bola v mnohých učebniciach opisovaná ako vojna medzi Srbskom a Rakúsko-Uhorskom, ku ktorým sa postupne pridávali ich spojenci. Keďže autori nespomínali ďalšie bojiská, len boje, ktoré viedla srbská armáda, celá svetová vojna tak bola akoby obmedzená na spor medzi Srbskom a Rakúsko-Uhorskom (Stefanović 1939: 66; Ilić 1925: 115–116; Špoljar 1927: 61; Rašić 1934: 42). Spoločným nepriateľom, s ktorým prišli do kontaktu Srbi, Chorváti a Slovinci, boli, podľa autorov učebníc, aj Maďari. Autori používali kategóriu Maďarsko a Maďar už v súvislosti s príchodom maďarských kmeňov do Karpatskej kotliny v 9. storočí. V tomto kontexte sa objavilo aj označenie „*divokí Maďari*“ (Špoljar 1927: 18). Učebnice vykresľovali Maďarov ako násilníkov a zlodějov, ktorí okrádali a plienili na územiach svojich susedov, pričom využívali spory medzi miestnymi feudálmi. (Jović 1931: 16; Prica 1935: 16). Obraz násilných Maďarov dopĺňali opisy maďarských krutostí z revolúcie v rokoch 1848 - 1849 (Jović 1931: 55; Radojević – Milutinović 1922: 83).

Najvýraznejšie sa v medzivojnovom období zmenil v učebniciach dejepisu obraz Bulharov. Práve na tomto príklade je možné najlepšie doložiť spojitost medzi textom učebnice – interpretáciou nejakej udalosti a aktuálnou politickou situáciou. V dvadsiatych rokoch sa o Bulharoch písalo negatívne. Zdôrazňoval sa ich nomádsky a tatársky pôvod.¹⁵ Násilnosti a zákernosť Bulharov boli opisované v súvislosti s balkánskymi vojnami a pokračovali aj pri popise svetovej vojny, keď Bulhari obsadili a okupovali časti Srbska (Todorović 1922:

94; Stanojević 1927: 65–67). V dvadsiatych rokoch boli juhoslovansko-bulharské vzťahy napäté. Rôzne ozbrojené incidenty na hraniciach hrozili prerásť do vojnového konfliktu. Kráľ Alexander sa po roku 1929 pokúšal zlepšiť vzťahy s Bulharskom, napríklad aj stretnutiami s bulharským cárom Borisom III. K definitívnemu urovnaniu vzťahov s Bulharskom došlo po podpísaní Zmluvy o večnom priateľstve 24. januára 1937 (Šesták a kol. 1998: 435). Postupné zlepšovanie vzťahov s Bulharskom sa premietli do meniaceho sa obrazu Bulharov v učebniciach dejepisu. Vo vydaniach učebníc z 20. rokov boli Bulhari opisovaní negatívne. Napríklad v súvislosti s balkánskymi vojnami sa písalo o „*zákernom útoku Bulharov na srbské stráže*“ (Ilić 1925: 109), ale vo vydaní tej istej učebnice desaťročie neskôr sa už táto formulácia neobjavila. V tridsiatych rokoch sa obraz Bulharov v učebniciach zmenil, boli vypustené zmienky o násilnom správaní a zákernosti Bulharov. Pri opise balkánskych vojen autori učebníc uvádzali, že v Bulharsku v tom období vládol Nemec a že to boli nepriatelia (Rakúsko-Uhorsko a Nemcko), ktorí prostredníctvom „*nemeckého panovníka*“ (Ferdinanda Sasko-Coburského) v Bulharsku spôsobili nepriateľstvo medzi Bulharskom a Srbskom (Todorović 1922: 92; Stanojević 1927: 62). V učebnici z 30. rokov už autor nespomínal, že v Bulharsku vládol Nemec, ale že Nemcom a Rakúšanom sa podarilo rozošvať bratské národy Srbov a Bulharov. Bulharsko bolo prezentované ako „*obeť rakúskeho podpichovania*,“ ktoré viedlo k rozpadu spoločnej proti-tureckej balkánskej ligy počas balkánskych vojen (Binter 1939: 65). V 30. rokoch sa v učebniciach zdôrazňovala slovanskosť Bulharov a ich príslušnosť k Juhoslovanom alebo k južným Slovanom (aj podľa krvi). Táto rozdielnosť v interpretácii pôvodu a príslušnosti Bulharov sa opäť najlepšie prejavuje v rozličných vydaniach jednej učebnice. Vo vydaní z roku 1925 sa všeobecne písalo o „*bulharskom národe*“ (Ilić 1925: 11), kým v neskoršom vydaní z roku 1931 už autor použil formuláciu „*bulharský slovanský národ*“ (Ilić 1931: 11). Väčšina autorov tak v učebniciach, ktoré vyšli v 30. rokoch, priradovала Bulharov k Juhoslovanom.

V celom medzivojnovom období bola pri vzdelávaní a výchove žiakov venovaná veľká pozornosť popularizovaniu a oslave vládnuceho rodu Kara-djordjevičovcov. Najväčšia pozornosť sa venovala kráľovi Petrovi I. a jeho synovi kráľovi Alexandrovi. Prvý ako kráľ Osloboditeľ a druhý ako kráľ

¹⁵ Negatívny obraz Bulharov i zmienka o ich tatárskom pôvode sa objavovali už v predchádzajúcom období, najmä po roku 1913, keď sa po balkánskych vojnách výrazne vyhotlili vzťahy medzi Srbskom a Bulharskom. Viď Mančev, K. (2000) Národné stereotypy a politika balkánskych štátov. Historický časopis, roč. 48, č. 2, s. 324 (317–330).

Zjednotiteľ boli oslavovaní ako vzory ideálneho panovníka – obetavého, rozhodného, vojensky zdatného, odvážneho, statočného a pracovitého, trpiaceho s ľudom a svojim vojskom (Ilić 1925: 111; Rašić 1934: 43; Polák 1932a: 64, 67; Binter 1939: 67). V učebnici bolo legitimizované aj vyhlásenie osobnej diktatúry kráľa Alexandra 6. januára 1929. Jej nastolenie bolo interpretované ako nevyhnutnosť, keď „*kráľ Alexander sa rozhodol prevzatím moci zachrániť štát, ktorý bol vytvorený s toľkými obeťami, pred rozvratom alebo rozpadom*“ (Polák 1932b: 78). Proces zjednocovania Srbov, Chorvátov a Slovincov (Juhoslovanov) bol vo vyučovaní a v učebniciach priamo spojený s úsilím a aktivitami Karadjordjevičovcov už od vodcu prvého srbského povstania. S nástupom Karadjordjeho bol spájaný začiatok „*národného oslobodzovania*“ a zjednocovania Srbov, Chorvátov a Slovincov (Jović 1940b: 48). Kráľovi Petrovi, ktorý dostal prívlastok „*Veľký osloboditeľ*“, bola pripisovaná najväčšia zásluha na oslobodení a spojení Srbov, Chorvátov a Slovincov (Juhoslovanov) do spoločného štátu, preto bol označovaný ako „*prvý kráľ všetkých Juhoslovanov*“ (Polák 1932b: 77). On dokončil dielo svojho slávneho predka Karadjordjeho a oslobodil a zjednotil Srbov, Chorvátov a Slovincov. Kráľ Alexander Zjednotiteľ je vykresľovaný ako nasledovník svojho otca, pretože ukončil celý proces spojenia a zasadil sa za „*skutočné*“ a dôsledné zjednotenie Srbov, Chorvátov a Slovincov (Todorović 1922: 88; Polák 1938a: 58.) Atentát na kráľa Alexandra v Marseilles v októbri 1934 bol v učebniciach interpretovaný ako útok na jednotu krajiny a jej stabilitu, ktorý vykonali nepriatelia Juhoslávie a kráľa (Stojaković 1939: 60).

V heterogénnom prostredí juhoslovanského kráľovstva bola vhodnou historickou postavou, ktorá mohla poslúžiť ako symbol juhoslovanstva, spoločného hrdinského boja, stáročného odporu voči nepriateľom a zdedeného heroického vzťahu k životu všetkých Juhoslovanov, osoba kráľoviča Marka (Žanić 2002: 49). Ako historická postava kráľovič Marko spojený so srbskými stredovekými dejinami. Ako syn kráľa Vukašina žil pravdepodobne v rokoch 1335–1395. Po smrti svojho otca, ktorý zahynul v roku 1371 v bitke na rieke Marici, sa Marko stal tureckým vazalom a bojoval na strane Osmanskej ríše proti susedným štátom na Balkáne. V roku 1395 pravdepodobne zahynul počas bitky pri Rovine ako vazal tureckého sultána Bayezida I. počas ťaženia proti valašskému vojvodovi (Mircea cel Bătrân). V ľudovej tradícii

vystupuje ako hrdina s nadprirodzenými schopnosťami¹⁶, ktorý je spravodlivý, múdry a statočný. Pomáhal kresťanom proti Turkom, chránil ich ako všetkých dobrých ľudí pred zlom a nespravodlivosťou. Ako legendárny hrdinský bojovník a ochranca chudobných, slabých a utláčaných je oslavovaný v ľudovej hrdinskej epike všetkých Južných Slovanov (Srbov, Chorvátov, Bosniakov, Macedóncov, Čiernohorcov, Slovincov a Bulharov). Špeciálne miesto medzi hrdinskými spevmi viažúcimi sa ku kráľovičovi Markovi mal epický spev „*Smrť kráľoviča Marka*“. Podľa tohto spevu kráľovič Marko pred svojou smrťou prelomil na štvoro svoju ostrú šabľu a kopiju na sedem častí a vyhodil ich na jedľovú vetvu, aby sa ich nezmocnili Turci. Svoj ťažký budzogáň odhodil z vrchu Urvina do šireho mora so slovami: „*Keď sa vyplavíš na hladinu mora, nech sa zrodí taký smelý junák, ako som bol ja!*“ (Herko 1990: 69). Podľa ľudovej tradície, ktorá bola spomínaná aj v učebniciach dejpisu, kráľovič Marko spí vo svojom hrobe (jaskyni) a čaká, kým ho zobudí nejaký nový hrdina, aby znova chránil svoj ľud pred nepriateľmi a cudzincami (Radojević – Milutinović 1922: 42). Legenda o vzkriesení Marka, alebo objavení sa nového kráľoviča bola v období kráľovstva pri mnohých oficiálnych príležitostiach, najmä školských oslavách sviatku Vidovdan¹⁷ prepojená s vládncim rodom Karadjordjevičovcov. Vzkriesený kráľovič Marko bol symbolicky stelesnený a znovuzrodený v mladom kráľovi Alexandrovi, ktorý ako spravodlivý človek, statočný bojovník a hrdina ochra-

¹⁶ Kráľovičovi Markovi bola pripisovaná nadľudská sila. Údermi svojej šable štvrtil nepriateľa, odtínal hlavy atď. Rovnako ako jeho kôň Šarac (Strakoš) žil viac ako stošesťdesiat rokov. Viď Herko M. (1990) Kráľovič Marko: Srbské junácke spevy. Bratislava: Mladé letá.

¹⁷ Vidovdan – deň sv. Víta (28. júna) bol pripomenkou bitky na Kosovom poli v roku 1389, v ktorej sa neďaleko dnešnej Prištiny stretli kresťanské vojská kniežaťa Lazara s osmanskou armádou sultána Murada. Bitka s nejasným koncom sa v srbskej ústnej tradícii a mytológii stala synonymom osudovej srbskej porážky a viedla k obsadeniu „srbských“ území Turkami. Rozhodnutím ministerstva vnútra z decembra 1919 sa Vidovdan stal jedným z troch štátnych sviatkov, spolu s Dňom zjednotenia (1. december) a Petrovdanom – výročím narodenia kráľa Petra I. Karadjordjeviča (11. júla). Ako štátny sviatok celej krajiny mal Vidovdan symbolizovať, že všetci obyvatelia štátu boli potomkami kosovských junákov, že sa s nimi môžu ľahko identifikovať. Bližšie ku kosovskému mýtu Čolović, I. (2016) Smrť na Kosovom poli: Istorija kosovskog mita. Beograd : Biblioteka XX. veka.

ňoval chudobných, slabých a nespravodlivo trestaných. Kráľovič Marko, znovuzrodený v kráľovi Alexandrovi, znova vedie svoj ľud, všetkých Juhoslovanov ku konečnému víťazstvu (Lah 1928: 33–34). Osobný kult kráľa Alexandra a jeho diktatúra tak bola legitimizovaná vyšším princípom.

Záver

Vyučovanie dejepisu zohrávalo dôležitú úlohu vo vzdelávacom a výchovnom procese detskej populácie v medzivojnovnej Juhoslávii. Prezentovaním spoločného príbehu minulosti Srbov, Chorvátov a Slovincov štát a jeho politická elita presadzovala spoločnú juhoslovanskú identitu, s cieľom zabezpečiť integritu a celistvosť štátu a vychovať lojálnych občanov. Autori učebníc obchádzali všetky kontroverzné momenty z minulosti Juhoslovanov. Vyučovanie dejepisu ukazovalo spoločný historický osud Juhoslovanov, paralely a symetrie v minulosti Srbov, Chorvátov a Slovincov, spoločne zdieľané utrpenie a neustály zápas o obnovenie spoločného štátu. Medzi súčasnými a minulými generáciami sa mala vytvoriť priama línia, predstava kontinuity. História, ktorú prezentovali učebnice bola modernizovaná. Juhoslovania a juhoslovanstvo bolo projektované už od ranného stredoveku, pri sťahovaní Slovanov na Balkán ako tisíc rokov trvajúca kontinuita. Rozprávanie minulosti Srbov, Chorvátov a Slovincov (Juhoslovanov) bolo štrukturované tak, aby prezentovalo kontinuitu juhoslovanskej štátnosti prostredníctvom jej postupného prelievania zo slovinských, cez chorvátske do srbských a neskôr bosenských oblastí (eventuálne jej presunutie do Dalmácie) a jej obnovením po prvom srbskom povstaní.

Texty učebníc sprostredkovali žiakom aj spôsob etnickej kategorizácie definovaním pojmov národ a domovina, ale aj priamo obsah kategórie Juhoslovan. V učebniciach, ktoré vyšli v dvadsiatych rokoch, sa hovorí o Srboch, Chorvátoch a Slovincoch ako o jednom národe s tromi menami. V učebniciach z tridsiatych rokov sa používalo označenie Juhoslovania (Srbi, Chorváti a Slovinci), alebo juhoslovanský národ, ktorý bol rozdelený na tri kmene. Oficiálni predstavitelia štátu pri presadzovaní juhoslovanskej identity pravdepodobne intuitívne použili pri realizácii svojej politiky tzv. model spoločnej skupinovej identity. Podľa modelu spoločnej skupinovej identity je

možné predísť konfliktu medzi skupinami tým, že dôjde k rekatégorizácii a k následnému zjednoteniu pôvodných skupín do jednej spoločnej skupiny. V rámci modelu spoločnej skupinovej identity sa predpokladá, že príslušnosť k pôvodným podskupinám nemusí nutne zaniknúť. To znamená, že nadradená, spoločná juhoslovanská identita mala vytvárať akési zjednotenie jednotlivých podskupín – Srbov, Chorvátov a Slovincov, mala byť spoločnou skupinovou identitou. Pritom sa ale režim neusiloval zlikvidovať tieto podskupiny. Príslušníci jednotlivých podskupín sa rekatégorizáciou a zjednotením do spoločnej skupinovej juhoslovanskej identity mali cítiť súčasne aj príslušníkmi tejto veľkej spoločnej skupiny Juhoslovanov. Zároveň by malo dôjsť k zmierneniu napätia medzi jednotlivými podskupinami, keďže na vyššom stupni boli všetci príslušníkmi spoločnej juhoslovanskej identity. Predstavitelia štátu tak využili model spoločnej skupinovej identity, založený na princípe oslabenia myslenej hranice medzi pôvodnými skupinami pomocou vytvorenia zjednocujúcej kategórie a zdôraznenia ich jednoty.

Bibliografija

Zoznam použitých prameňov

ARCHÍV Juhoslávie v Belehrade [Arhiv Jugoslavije, Beograd], fond č. 66 Ministerstvo školstva [fond Ministarstva prosvete].

Učebnice a vzdelávacie materiály

BINTER, M. (1939) *Zgodovina za 4. razred ljudskih šol.* Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil v Ljubljani.

ILIĆ, D. (1925) *Narodna istorija Srba, Hrvata i Slovenaca za IV razred.* Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Ćukovića.

ILIĆ, D. (1927) *Istorija Srba, Hrvata i Slovenaca : za III razred osnovne škole po najnovijem nastavnom programu.* Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Ćukovića.

ILIĆ, D. (1931) *Istorija Jugoslovena (Srba, Hrvata i Slovenaca) po najnovijem nastavnom programu za IV razred osnovne škole.* Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Ćukovića.

ILIĆ, D. (1937) *Istorija Jugoslovena (Srba, Hrvata i Slovenaca) : za III razred osnovne škole po najnovijem nastavnom programu.* Beograd: Knjižarnica Radomira D. Ćukovića.

JOVIĆ, M. (1931) *Narodna istorija Jugoslovena za IV razred osnovne škole po novom programu.* Beograd: [s.n.].

JOVIĆ, M. (1940a) *Narodna istorija Jugoslovena za IV razred osnovne škole u Kraljevini Jugoslaviji.* Beograd: [s.n.].

JOVIĆ, M. (1940b) *Narodna istorija Jugoslovena za III razred osnovne škole.* Beograd: [s.n.].

LAH, I. (1928) *Na narodni praznik (četiri aktovke).* Split: Biblioteka Jugoslavenske Matice u Splitu.

MATOVIĆ, M.S. (1939) *Istorija Jugoslovena za treći razred narodnih škola.* Beograd: Knjižarnica Jeremije J. Dželebdžića.

POLÁK, J.E. (1932a) *Zgodovina za učence III. razreda osnovnih šol.* Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

POLÁK, J.E. (1932b) *Zgodovinska učna snov za IV. razred osnovnih šol.* Ljubljana: Učiteljska tiskarna u Ljubljani.

POLÁK, J.E. (1938a) *Zemljepisje in zgodovina : pomožna knjižica za III. razred ljudskih šol.* Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

POLÁK, J.E. (1938b) *Zgodovina : pomožna knjižica za IV. razred ljudskih šol.* Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

PRICA, D.M. (1935) *Istorija Jugoslovenskog naroda (Srba, Hrvata i Slovenaca) za IV razred osnovnih škola po nastavnom programu.* Beograd: Izdavačka knjižarnica Tome Jovanovića i Vujića.

RABRENOVIĆ, M. (1930) *Istorija Jugoslovena (Srba, Hrvata i Slovenaca) za djake III razreda osnovnih škola sa madžarskim nastavnim jezikom.* (A Jugloszlávok története. A magyar tannyelvü elemi iskolák tanuló? Fordította Milutinović Dušan). Beograd: Izdavačka knjižarnica Rajkovića i Ćukovića.

RABRENOVIĆ, M. (1938) *Istorija Jugoslovena (Srba, Hrvata i Slovenaca) za IV razred osnovnih škola.* Beograd: [s.n.].

RADOJEVIĆ, V.J. – MILUTINOVIĆ, V.J. (1922) *Istorija Srba, Hrvata i Slovenaca za učenike osnovnih škola.* Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Ćukovića.

RAKOČEVIĆ, R. – LAZAREVIĆ, Dj. (1936) *Istorija Jugoslovena za III razred osnovnih škola.* Beograd: [s.n.].

RAŠIĆ, D. (1934) *Istorija za III razred osnovne škole.* Beograd: Izdavačka knjižarnica „Rajković“.

STANOJEVIĆ, M.M. (1927) *Narodna istorija (Srba, Hrvata i Slovenaca) za III razred osnovnih škola : prema najnovijem nastavnom programu.* Beograd: Knjižara Velimira Valožića.

STEFANOVIĆ, R. (1939) *Istorija za IV razred osnovnih škola.* Beograd: Štamparija „Privreda“ Tih. Lekić.

STEFANOVIĆ, R. (1941) *Istorija za III razred osnovnih škola.* Beograd: Štamparija „Privreda“ Tih. Lekić.

STOJAKOVIĆ, P. D. (1939) *Istorija Jugoslovena za treći razred osnovnih škola.* Beograd: [s.n.].

ŠPOLJAR, Z. (1927) *Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca za mladež nar. osnovnih škola.* Zagreb: [s.n.].

TODOROVIĆ, Ć.M. (1922) *Istorija srpskog naroda za IV razred osnovnih narodnih škola : istorijske slike po programu sa slikama u tekstu, četvrto izdanje, s istorijom Hrvata i Slovenaca.* Beograd: Učiteljska knjižara.

Literatúra

- ALTHUSSER, L.** (1994) Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes toward an Investigation). In S. Žižek (Ed.) *Mapping Ideology*. London; New York: Verso, s. 110-140.
- ANDERSON, B.** (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso.
- BEHSCHNITT, W.D.** (1980) *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914*. München: Oldenbourg Verlag.
- BOURDIEU, P.** (1998) *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- ČOLOVIĆ, I.** (2016) *Smrt na Kosovu polju: Istorija kosovskog mita*. Beograd: Biblioteka.
- DIMIĆ, Lj.** (1996) *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918 - 1941: škola i crkva (deo 2)*. Beograd: Piramida.
- FINDOR, A.** (2000) Národná identita ako naratívna konštrukcia. *Sociológia*, roč. 32, č. 1, s. 57-79.
- FINDOR, A.** (2002) (De)Constructing Slovak National Mythology. *Sociológia*, roč. 34, č. 3, s. 195-208.
- FINDOR, A.** (2011) *Začiatky národných dejín*. Bratislava: Kalligram.
- GAERTNER S.L. - DOVIDIO J.F. - ANASTASIO P.A. - BACHAMN B.A. - RUST M.C.** (1993) The common ingroup identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias. In E.W. Stroebe - M. Hewstone (Eds.) *European Review of Social Psychology*, roč. 4, č. 1, s. 1-26.
- GELLNER, E.** (1993) *Národy a nacionalizmus*. Praha: Josef Hříbal.
- GIDDENS, A.** (1996) *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- HAHN, H.H.** (1995) Stereotypen in der Geschichte und Geschichte im Stereotyp. In H.H. Hahn (Ed.) *Historische Stereotypenforschung: Methodische Überlegungen und empirische Befunde*. Oldenburg: Bibliotheks- und Informationssystem der Universität, s. 190-209.
- HERKO M.** (1990) *Kráľovič Marko: Srbské junácke spevy*. Bratislava: Mladé letá.
- HOBBSAWM, E.** (1972) Some Reflections on Nationalism. In T.J. NOSSITER - A.H. HANSON - S. ROKKAN (Eds.) *Imagination and Precision in Social Sciences*. London: Faber and Faber, s. 385-406.
- HOBBSAWM, E.** (1992) Introduction: Inventing Traditions. In E. Hobsbawm - T. Ranger (Eds.) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-11.
- KONSTANTINIDOU, A.** (2001) Changes in the Greek schoolbooks. In P. Xochellis - F. Toloudi (Eds.) *The Image of the „Other“ / Neighbour in the School Textbooks of the Balkan Countries: Proceedings of the international conference Thessaloniki, 16-18 October 1998*. Athens: Tipothito George Dardanos, s. 315-332.
- KREKOVIČOVÁ, E.** (2001) Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych vědných oborů*. Brno: Etnologický ústav Akademie věd ČR v Brně, s.17-36.
- LYOTARD, J.F.** (1993) *O postmodernismu*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.
- MANČEV, K.** (2000) Národné stereotypy a politika balkánskych štátov. *Historický časopis*, roč. 48, č. 2, s. 317-330.
- MAYER, M.** (1995) *Elementarbildung in Jugoslawien (1918-1941): ein Beitrag zur gesellschaftlichen Modernisierung?* München: Oldenbourg Verlag, 1995.
- NĚMEC, M.** (2004) Domáci dějiny: dějepis na německých středních školách v meziválečném Československu. *Dějiny a současnost*, roč. 26, č. 6, s. 15-19.
- PIRJEVEC, J.** (2000) *Jugoslávie 1918-1992: Vznik, vývoj a rozpad Karadžordjevićovy a Titovy Jugoslávie*. Praha: ARGO, s. 11-28.
- ROZMAN, T.** (1989) Ideološke vsebine šolske zgodovine na Slovenskem. *Nova revija*, roč. 8, č. 89/90, s. 1240-1257.
- SUŠOVÁ, V.** (2004) Vzbudit vernost a oddanost: dějepis ako nástroj politickej socializace v Rakousku-Uhersku a Rusku druhé poloviny 19. století. *Dějiny a současnost*, roč. 26, č. 5, s. 15-19.
- ŠESTÁK, M. a kol.** (1998) *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- TEŠIĆ, V.** (1980) *Sto godina Prosvetnog Saveta Srbije 1880-1980*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- VODOPIVEC, P.** (1989) Zakaj in kako otrokom pripovedujemo zgodovino? *Nova revija*, roč. 8, č. 89/90, s. 1258-1265.
- WEBER, M.** (1985) *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr.

- WHITE, G.W.** (2000) *Nationalism and territory : constructing group identity in Southeastern Europe*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- ZORN, M.** (1997) Ideološke in vsebinske spremembe v učbenikih zgodovine. *Sodobna pedagogika*, roč. 48, č. 5–6, s. 283–295.
- ŽANIČ, I.** (2002) South Slav Traditional Culture as a Means to Political Legitimization. In S. Rresic – B. Törnquist-Plewa (Eds.) *The Balkans in Focus: Cultural Boundaries in Europe*. Lund: Nordic Academic Press, s. 45–58.

SUMMARY & KEYWORDS

Enforcing the Yugoslav identity in history school education in the middle war period

The educational policy of inter-war Yugoslavia attempted to create a united Yugoslav nation via the means of education and textbooks. Education was perceived as means of formation and promotion of national unity in a spirit of state unitarism. The aim the paper is to analyse history education in inter-war Yugoslavia. Namely, I attempt to draw my attention to the analysis of the curricula and the Yugoslav history textbooks which should have materialized a state-promoted goal of both education and educational policy – the establishment of a united Yugoslav identity, by providing their ideological perception of history, either by targeted selection of historiographic materials or the imagined scope of the Yugoslav national story.

► Yugoslavia, educational policy, history textbooks, Yugoslav identity

Školská politika v medzivojnovnej Juhoslávii sa prostredníctvom vzdelávania a učebníc usilovala dosiahnuť vytvorenie jednotného juhoslovanského národa. Vzdelávanie bolo vnímané ako prostriedok utvárania a presadzovania národnej jednoty v duchu štátneho unitarizmu. Cieľom predloženej štúdie je analýza vyučovania dejepisu v medzivojnovnej Juhoslávii. Konkrétne sa zameriam na analýzu učebných plánov a juhoslovanských učebníc dejepisu, ktoré svojou ideologickou interpretáciou minulosti, či už cieľenou selekciou historiografického materiálu a predstavovanou podobou (obrazom) juhoslovanského národného príbehu, mali realizovať štátom prezentovaný cieľ vzdelávania a školskej politiky, vytvorenie spoločnej juhoslovanskej identity.

► Juhoslávia, školská politika, učebnice dejepisu, juhoslovanská identita